

УДК 378.1(045)

В.А.КАВАЛЕРОВ (кандидат педагогічних наук, доцент, директор)
Одеський інститут вдосконалення вчителів, Одеса

kava@3g.ua

**«ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК» ОСВІТИ ЯК НОВА
ПЕДАГОГІЧНА ПАРАДИГМА**

У статті досліджуються трансформаційні процеси у сучасній освіті. Розглядається проблема «випереджувального розвитку освіти» як нової педагогічної парадигми та показано її вплив на формування «суспільства знань».

Ключові слова: освіта, випереджувальний розвиток, трансформація.

Постановка проблеми. В інформаційну епоху проблематичними стають не тільки форма освіти, але й її зміст. Якщо в традиційній освіті змістовне наповнення було сконцентрованим на особистості викладача, в силу чого смислові трансформації освіти, які виникають в комунікативній парадигмі освіти, не можуть передбачатися, то в сучасних умовах виникають вимоги, які призводять до появи нових педагогічних парадигм, однією з яких і є випереджувальний розвиток освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційні процеси у сучасній освіті досліджені в роботах З.Баумана, П.Цегольника, Ф.Розанова, І.Ігнат'єва та Л.Фаришева. Парадигма інноваційного розвитку освіти досліджена в працях Н.Дудіної та В.Горшеніна, Є. Михайлева та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Переважна більшість наукових робіт з даної проблематики присвячена дослідженню кризових явищ, пов'язаних з освітою. Водночас, ігноруються нові педагогічні парадигми, осмислення яких відкриває нові перспективи для розвитку освітнього процесу.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є дослідження і характеристика проблеми «випереджувального розвитку освіти» як нової педагогічної парадигми та визначення перспектив її впливу на формування «суспільства знань».

Виклад основного матеріалу. Традиційно вважалося, що змістовне наповнення освіти актуалізоване на особистості викладача (вчителя), а тому смислові трансформації освіти, які виникають в процесі її формування і розвитку, не можуть прогнозуватися. Крім того, професійні орієнтації викладача відображали певні загальноприйняті смисли (саме тому освіта могла виконувати функцію інтегративного фактору суспільства – вона формувала культурні ідентичності). Тобто для класичної освіти основоположною настановою було те, що існують заздалегідь визначені певні культурні маркери, які повинна знати кожна людина. Існували ціннісні координати, в системі яких ті чи інші знання вносилися в освітній процес на підставі їх значимості для культури.

Зазначені особливості традиційної освіти були доцільними в доінформаційну еру, в яку знання займало принципово інше становище, в

силу чого освіта перебувала у протилежності з практикою соціального співжиття. З.Бауман звертає увагу на те, що «центральне місце знання та його носіїв в інституціональній системі забезпечувалося, з одного боку, національно-державною опорою на легітимацію (Макс Вебер), на керівні принципи (Гаєтано Моска), або на основоположні цінності (Талкот Парсонс), опорою, необхідною для перетворення влади в авторитет і дисципліну, з іншого боку – практикою культури (освіти, виховання), яка надавала окремим членам суспільства форму соціальних істот, здатних діяти конструктивно і готових керуватися приписаними суспільством ролями» [1, с.162].

Сьогодні зовсім інша ситуація: будь-які знання є доступними, разом з тим, далеко не всі класичні знання сприймаються як необхідні. На це звертає увагу Ф.Розанов, котрий заявляє: «Знання, які отримують учні в системі освіти, в переважній кількості випадків сприймаються ними як непотрібні. І здебільшого це справді так. Більшість предметних знань жодним чином не потрібні в повсякденному житті і практичній діяльності» [7, с.62]. Таким чином, традиційна освіта здебільшого змістовно не відповідає запитам сучасної молоді людини. Тобто освіта втрачає роль інтегративного фактору, яким вона була раніше. Адаже із зниженням «культурної універсальності» втрачається й всезагальність знань. Тому освіта на даний момент не настільки впливова, як сучасні медіа-ресурси, вона не так інтенсивно впливає на творення спільної для всіх системи цінностей. Справа в тому, що процеси глобалізації, міграції та інформатизації зумовили формування ідеології мультикультуралізму, який на сьогодні став фактом (сьогодні під питанням, чи позитивним), що з рештою змінило єдиний аксіологічний фундамент, на якому засновувалося знання. Виникла необхідність переорієнтації освіти, пошуку її засадничих основ. В першу чергу необхідно врахувати, що, на відміну від традиційних методів навчання, які оперували фіксованим набором знань та методів для вирішення відомих завдань, сучасна освіта має справу з системами і формами знань, які динамічно змінюються. Відтак освіта сучасної людини повинна ґрунтуватися на нових культурних началах, що передбачають, крім всього іншого, також здатність до творчої роботи в умовах все більш широкого інформаційного поля та принципової відкритості соціального оточення.

Іншими словами, традиційна освіта була спрямована на «примушування учнів до заучення» [7, с.62]. Проте але завданням сучасної освіти є не примусити до навчання, а – навчити вчитися. Відтак основною настановою освіти сьогодні повинна бути не передача учневі інформації, а – формування такої особистості, яка б відповідала наявним соціокультурним нормам, тобто – яка була б «підготована до життя» засобами освіти. ««Підготовка до життя» – це вічне і незмінне завдання будь-якої освіти – повинна в першу чергу і перш за все означати розвиток здатності існувати в сучасному світі з невизначеністю і двозначністю, з розмаїттям точок зору і відсутністю нездатних помилятися і гідних довіри авторитетів; прививання «Випереджувальний розвиток» освіти як нова педагогічна парадигма

терпимості до відмінностей і готовності поважати право бути відмінними; зміцнення критичних і самокритичних здібностей і мужності, необхідних для прийняття відповідальності за свій вибір та його наслідки; вдосконалення здатності «змінювати рамки» і чинити опір спокусі втечі від свободи з причини цієї невизначеності, яку вона приносить разом з новими незвіданими радощами» [1, с.174]. Відтак необхідно формувати нормативно-ціннісні моделі, які б відповідали соціокультурним та економічним реаліям інформаційного суспільства. Насамперед – у контексті ототожнення такого суспільства з креативним суспільством, в якому «володіння інформацією досить важливе для соціальних систем, соціальних груп і індивідів, але більші переваги отримують ті суб'єкти, які продукують інтелектуальні потоки і керують ними» [5, с.47].

Слід вказати, що дана настанова освіти (навчити вчитися) пов'язана з «витісненням» ряду категорій традиційної освіти та визначенням основних форм новітніх освітніх процесів. Зокрема, з освітнього контексту у зв'язку з комунікативною переорієнтацією освіти усувається поняття «суб'єкт освіти», адже у сучасних контекстах (особливо це помітно у відкритих формах освіти), учні та вчителі часто міняються місцями, кожен учасник може посідати різне місце в навчальному процесі і тощо. Інтелектуально орієнтовані освітні технології сучасності руйнують традиційні лінійні зв'язки, замінюючи їх на мережеві. Як стверджується дослідниками, «суспільство інформаційних технологій, або, як його називають, постіндустріальне суспільство, на відміну від індустріального суспільства кінця ХІХ – середини ХХ ст., набагато в більшій мірі зацікавлене в тому, щоб його громадяни були здатними самостійно, активно діяти, приймати рішення, вміло адаптуватися до мінливих умов життя. Ще нещодавно вирішити ці завдання не уявлялося можливим в силу відсутності реальних умов для їх виконання при традиційному підході до освіти, традиційних засобах навчання, в більшій мірі орієнтованих на класно-урочну систему занять» [6, с.13]. Натомість сьогодні до тих, хто навчається, ставиться вимога вміння і бажання здобувати інформацію, творчо її використовувати. «Вчити захоплено пізнавати, толерантно спілкуватися, творчо працювати і гідно жити – в цьому полягає сенс і призначення освіти» [3, с.32], - стверджує Н.Дудіна. Саме дана засаднича настанова стимулює до прагнення побудувати освітній процес на принципах універсальності, інтегративності, гуманності, комунікативності і безперервності освіти через метапредметність, діалогічність, проблематичність, спадковість, додатковість, відкритість, творчість, особистісну самоактуалізацію і самодостатність усіх учасників освітніх взаємодій.

Отже, нові концепції освіти заперечують традиційні підходи, адже «подолання кризових процесів, які охопили багато сторін соціально-економічного життя на планетарному і національному рівнях, вимагає кардинально нових методологічних підходів» [9, с.93]. Серед останніх дослідниками особливо підкреслюється підхід випереджувального розвитку освіти. Дані концепції, розроблені в середині 90-х рр. ХХ ст. в Російській Кавалеров В.А., 2012

Федерації, є проектом освіти, спрямованої в майбутнє, орієнтованої на реалії сучасного життя, здатної подолати його проблеми та кризи. «Вихід із все більш нагальної освітньої кризи неможливий поза зв'язком з проблемою створення нової, спрямованої в майбутнє, моделі розвитку освіти, - стверджує В.Горшенін. – Така модель повинна бути, в першу чергу, спрямованою на формування глобальної сфери розуму. У цю сферу входять інформаційні, екологічні, економічні та космічні технології, яким сьогодні в школі приділяється недостатньо уваги» [2]. Слід зазначити, що йдеться про освітню модель, яка сьогодні перебуває у процесі конструювання. Занадто високі вимоги до інтелектуальних ресурсів вимагають і принципово нових підходів, які не можуть виникнути спонтанно, миттєво. Освітні інститути (через становище глобальної кризи, в якій вони перебувають), вимагають концептуальних трансформацій, які породять змісти і форми освіти, не співмірні з її попередніми змістами і формами.

Перед концепцією «випереджувального розвитку освіти» постає завдання, відповідно до якого «вона повинна визначити: сутність і контури освіти як системи випереджувального розвитку; передумови і кризові процеси, що обумовили об'єктивну необхідність переходу до такої методології трансформації і такої парадигми освітнього інституту; а також генеральну траєкторію розвитку системи освіти на цьому шляху» [9, с.97]. Безумовною перевагою описаної концепції є врахування нею динамічності інфосоціуму, ґрунтованого на інноваціях. Життєвий цикл сучасних інновацій надзвичайно короткий, відповідно, освіта повинна враховувати це у формуванні власних смислів. Отже, постійно створювати проєкції в майбутнє, конструюючи та будуючи власні форми і змісти таким чином, щоб не входити в дисонанс з наявними знаннями, не оперувати застарілою інформацією. Для цього необхідно перебудувати методологію навчального процесу відповідно до завдання своєчасної підготовки учнів до нових умов існування, надання актуальних знань, відповідної кваліфікації, а також формування вміння успішно адаптуватися в інформаційному середовищі, яке постійно оновлюється. А разом з тим – постійно приймати участь у творенні такого середовища, впливати на його становлення та внутрішні зміни.

Концепція «випереджувального розвитку освіти» є інтегративною за своєю сутністю. Однією з трансформацій освітнього інституту освіти, передбачених концепцією, є орієнтація на неперервність освіти. Остання впливає з глобальних трансформацій інфосоціуму та його спрямованості на інновації, які призводять до неперервності розвитку людини (вона повинна адаптуватися до нових умов існування постійно). Безумовно, це не відміняє наявності в інфосоціумі традиційних навчальних закладів, які викладають базові напрямки і формують загальні педагогічні орієнтації розвитку людини. Проте необхідність утворення нової системи, в якій освіта буде випереджувальною і постійно конструюватиме найновіші освітні технології, є надзвичайно актуальною і формує паралельні освітні напрямки

(інтегративні мережеві структури освіти, не обмежені територіально чи інституційно).

Для «випереджувальної освіти» необхідна відповідна «освітня політика», завданням якої можна вважати «генерування нової культури і нового типу суспільних відносин у своєму внутрішньому просторі, внутрішньому віртуальному середовищі, з подальшою пересадкою, «трансплантацією» цієї нової культури на ґрунт цивілізаційного прогресу»[9, с.98]. Відтак цінність освіти зростатиме з тим, що освіта ставатиме дедалі практичнішою, буде поєднуватися з виробництвом і фактично стане однією з продуктивних сил суспільства. Таким чином, в освітній системі вироблятимуться нові знання, інформація, а також – товари і послуги. А тому в освітньому середовищі будуть запроваджені такі ж системи управління, які сьогодні існують в економіці. Саме на цьому базується логіка випереджувальної розвитку освіти – вона повинна стати об'єктом цілеспрямованого стратегічного планування.

«Випереджувальна освіта» можлива на підставі трансформації просторово-часових вимірів інфосоціуму. «Характерна для інформаційного суспільства заміна «простору місць» на «простір потоків» призводить до зміни соціального сприйняття простору і часу», - заявляють В.Ігнат'єв та Ф.Розанов. – Час втрачає залежність від природних і біологічних циклів, стаючи довільним, «позачасовим» і навіть заперечним. Освіта реального часу також стане позачасовою, так як її мережева структура зітре часові і просторові межі»[4, с.80]. Поява різноманітних форм віртуалізованої освіти створить освітні системи планетарного масштабу, де доведеться подолати умовності соціального часу на користь узгодження глобальних освітніх процесів в умовах перебування вчителів та учнів на різних частинах земної кулі. Такі процеси зіткнуться з феноменом «інформаційної нерівності» - нерівний доступ до інформації повинен буде долатися саме в межах освітньої політики. Вимога усунення інформаційної нерівності буде загострюватися з необхідністю у все більшій кількості інтелектуальних ресурсів і в появі нових критеріїв освіченості. Адже «освічена людина – це не тільки людина знаюча, ерудит, людина із сформованим світоглядом, скільки людина, що орієнтується в складних проблемах сучасної культури, здатна пізнати себе і осмислити своє місце в світі, людина, підготована до життя в сучасному суспільстві»[9, с.102]. Таким чином, освіта майбутнього стане значно більш доступною для широкого загалу, що необхідно для підвищення загального рівня інтелектуального і духовного розвитку суспільства, а також – для досягнення більшої соціальної стабільності в суспільстві за рахунок зменшення соціальної нерівності.

Висновки.

«Випереджувальний розвиток освіти», таким чином, спрямований на проблеми подальшого розвитку постіндустріального суспільства, на розвиток креативності особистості, на її вміння самостійно приймати рішення в умовах «невизначеності». Адже «перехід до «інформаційного суспільства» супроводжується зростанням автономії і самоуправління як

індивідів, так і більших соціальних структур, що є наслідком зростання здатності використовувати складні системи інформації та комунікації та збільшення мобільності населення» [4, с.82]. Відтак система освіти буде фундаменталізована у зв'язку з все більшою орієнтацією на інновації, на вивчення найновіших досягнень науки, а також – на гуманітаризацію пізнання.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку.

Дане дослідження відкриває перспективи для вивчення загальнотеоретичних цілей, зокрема, для розроблення методик дослідження змін в освітній сфері суспільства в умовах швидких соціальних трансформацій, а також для безпосередньої підготовки нових досліджень в галузі інноваційної освіти.

Список літератури

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Бауман З. Пер. с англ. под ред В. Л. Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. "Свободная мысль". - М: Логос, 2005. – 390 с.
2. Горшенин В. Опережающее образование – основа мировоззрения в XXI веке [Електронний ресурс] /Горшенин В. - Режим доступу : http://www.rau.su/observer/N09_97/013.htm. – Назва з екрану.
3. Дудина Н.М. Новая образовательная парадигма. Проблемы качества образования / Дудина Н.М. // Современные проблемы науки и образования. – 2006. – № 5. – С. 32-34.
4. Игнатъев В. И., Розанов Ф. И. Образование в информационную эпоху / Игнатъев В. И., Розанов Ф. И. // Философия образования. 2009. – № 1. – С.76-86.
5. Михайлева Е. Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений: Монография / Михайлева Е.Г. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 567с.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / [Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров] – М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 272 с.
7. Розанов Ф. И. Информационный обмен как основа образования будущего / Розанов Ф.И. // Философия образования. – 2010. – № 1. – С.60-64.
8. Фарышев Л. Б. Философские основания коммуникативной стратегии образования [Електронний ресурс] / Фарышев Л.Б. – Режим доступу : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/18827>. – Назва з екрану.
9. Цегольник П. А. Концепция опережающего развития образования : (образование XXI века как сфера опережающего развития) / П. А. Цегольник. – Хмельницкий : ХНУ, 2009. – 309 с.

Надійшла до редакції 20.04.2012р.

В.А.КАВАЛЕРОВ

Одесский институт усовершенствования учителей, Одесса

**«ОПЕРЕЖАЮЩЕЕ РАЗВИТИЕ» ОБРАЗОВАНИЯ КАК НОВАЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА**

В статье исследуются трансформационные процессы в современном образовании. Рассматривается проблема «опережающего развития образования» как новой педагогической парадигмы и показано ее влияния на формирование «общества знаний».

Ключевые слова: образование, опережающее развитие, трансформация.

V. KAVALEROV

Odessa institute of teachers' improvement, Odessa

«PRIORITY EDUCATION» AS A NEW EDUCATIONAL PARADIGM

The article investigates the transformation processes in modern education. It's considered the need to advance education as a new teaching paradigm.

Key words: education, advanced development, transformation.